

## KIINNOSTAVA TUTKIMUS, MASENTAVAT TULOKSET

**Katri Savolainen** *Kieli ja sen käyttäjä äidinkielen oppikirjasarjan tuottamana. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 43. Joensuun yliopisto, 1998. 201 s. ISBN 951-708-694-6.*

**K**atri Savolainen on tehnyt modernin ja ajankohtaisen väitöskirjan. Hän on tutkinut, minkälaisia ovat kieli ja kielenkäyttäjät suomalaisissaperuskoulun yläasteen äidinkielen oppikirjoissa. Aihepiiri on ajankohtainen siksi, että äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen sisältöä on uudistettu monin tavoin ja keskustelun tueksi tarvitaan analyysijä ja tietoa.

Myös opetuksen ja oppimisen tutkimisen kannalta työ on ajankohtainen, sillä nämä vuosikymmenet ovat hylänneet käsi-

tykset tiedon omaksumisesta ja valmiista tiedosta ja korostaneet oppilaan yksityisen tietovarannon rakentumista ja tiedon kontekstuaalisuutta. Opetussuunnitelmissa ja koulujen toimintaperiaatteissa otetaan yhä enemmän kantaa näihin oppimista ohjaaviin ideologioihin. Tämän tueksi tarvittaisiin huomattavasti enemmän myös kielitieteellistä tutkimusta oppimisen kielestä ja luokkahuoneen tapahtumista. Oppimateriaalitutkimus on jo päässyt hyvään alkuun.

Työ on lähtökohdiltaan moderni, suo-

▷

rastaan myöhäismoderni, sillä siinä tekstejä tarkastellaan maailmaa ja merkityksiä konstruoivina. Kieli ja kielenkäyttäjät eivät ole itsestään selvästi olemassa, eivätkä oppikirjat vain raportoi niiden olemassaolosta ja ominaisuuksista vaan käsitykset näistä rakentuvat teksteissä, harjoitustehtävissä, tekstien taustaoletuksissa.

Menetelmiltään Savolaisen tutkimus on niin ikään myöhäismodernisti diskurssianalyttinen. Hän tarkastelee tekstejä lingvisti-sosiologisesti: tekstit kuuluvat johonkin sosiaaliseen tilanteeseen, niitä säätelevät yhteisön normit ja yhteisön lukutavat. Analysoimalla tekstejä voidaan saada näkyviin myös nämä yhteisön määritellyt tai implisiittiset ominaisuudet ja toiminnan tavat.

Tutkielmansa ensi lehdillä Savolainen samastaa oppiaineen äidinkieli ja sen opettamisessa käytettävät kirjat sanoessaan, että »oppiaineen keskeisiä perusteita on tarkasteltu äidinkielen oppikirjojen kautta». Oppikirjat ovat yksittäisten kustantajien kaupallisia tuotteita, joita opettajat voivat kehittää ja sovitella monin tavoin opetukseen. Opetussuunnitelmat puolestaan ovat yhteisesti hyväksytyjä asiakirjoja, joilla opetusta ohjataan. Savolainen hyväksyy (ja paljastaa) vallitsevan faktan, että oppikirjat ohjaavat opetusta ja että ne muokkaavat oppiainetta ja että oppikirjalla on yleensä vain yksi lukutapa, omaksua sen sisältö. Mikäänhän ei estäisi lukemasta oppikirjaa vastakarvaan, erittelemällä, vertailemalla ja kyseenalaistamalla. Ja lukemasta oppikirjan ohella monia muitakin tekstejä, jolloin oppikirjan ohjausvaikutus ei olisi niin suuri.

Savolainen on tarkastellut työssään 1990-luvulla ilmestyneitä peruskoulun äidinkielen oppikirjoja. Hän on koonnut tutkimusaineistokseen oppikirjoista ne osat, joissa puhutaan kielestä, joko varsinaisena pääasiana tai muun asian ohessa. Hän on keskittynyt erityisesti siihen, miten oppiminen, kielitietämys ja asenne kieltä kohtaan

rakentuvat teksteissä. Menetelmänä hän kertoo käyttävänsä diskurssianalyysiä, mutta ei kerro, mitä konkreettisesti tekee aineistolle analysoidessaan sen diskursseja. Savolainen korostaa Jokisen ym. (1993) hengessä tekstien kontekstisidonnaisuutta, merkitysjärjestelmiä ja tekstien merkitystä konstruoivaa luonnetta. Tekstin kielellistä analyysiä hän ei esittele yksityiskohtaisesti.

Väitöskirjassa on poikkeuksellisen niukka teorian, menetelmien ja lähtökohtien esittely. Tällä on puolensa: on välillä virkistävää lukea tutkijaa, joka ei sivutolkulla referoi ja erittele muualta lukemaansa yleistä viisautta vaan ryhtyy heti käytännön työhön. Lukija kuitenkin kaipaisi eksplisiittisesti kerrottuja menetelmiä, mitä analysoidaan, onko esiteltyjen piirteiden yleisyydellä merkitystä, miten aineistosta päätellään mitään. Myös jonkinlaisia suhteuttavia maamerkkejä olisi mukava lukea muun muassa siitä, miten tämä tutkimus suhteutuu aiempiin tekstien, oppimisen ja oppimateriaalien tutkimuksiin.

Johdatteluun ja taustoitukseen käytetään kaikkiaan alle 50 sivua; suurin osa kuluu tarkasteltavan oppiaineen esittelyyn ja oppimiskäsitysten esittelyyn. Tekstien analyysien kannalta olennainen tekstintutkimuksen esittely on jäänyt vähemmälle. On tosin syytä muistaa, että kyseessä on kasvatustieteellinen väitöskirja. Yksi taustoittava jakso, kielen omaksumista ja käyttöä käsittelevä luku, on eksynyt analyysien joukkoon (lukuun 7) johdattamaan yhteen analysoitavaan teemaan.

Analyysejä tarkastelemalla saa sen käsityksen, että diskurssianalyysi tarkoittaa tässä tutkimuksessa nimenomaan sisällön analyysiä. Tutkija lukee aineistoaan huolellisesti ja parafrasoi lukemansa, selostaa omin sanoin. Analyysi keskittyy siihen, mitä sanotaan, eikä se kosketa sitä, millä tavalla oppikirjadiskurssi on rakentunut. Tutkija ei analyyseissaan paneudu kovin

kaan perusteellisesti siihen, mitkä asiat esitetään havainnointiohjeiden avulla ja mitkä väitelauseiden, miten asioita esitetään esimerkkien ja yleistysten avulla. Sitä vastoin analyyseissä on hyviä huomioita siitä, miten esitetyt havainnot jäävät vaille perusteita ja kytköksiä laajempiin tietotaustoihin. Tekstuurin analyyseistä pääsisi mukavasti oppimiskäsityksen, oppilaan roolin ja konstruktivismiin tarkasteluun.

Kirjassa on viisi analyytilukua. Niissä esitellään, millaisen käsityksen kielestä oppikirjat tuottavat, millainen on kirjaan rakentuva vuorovaikutus, millainen on kirjojen fiktiivinen maailma, millaisen hyvän kielenkäyttäjän mallin kirjat antavat ja millainen asenne kieltä kohtaan näissä rakentuu.

Vaikka analyysi keskittyykin oppikirjatekstien sisältöön, ovat tutkimuksen tulokset ansiokkaat. Savolainen osoittaa oppikirjojen tarjoilevan kielen irrallisina sääntöinä; erilaisia kieltä koskevia näkökulmia (mm. kieli sääntöinä, kielioppina, kirjoitussena, kansalliskielenä) kyllä tarjoillaan, mutta niitä ei kytketä yhteen, eikä minkäänlaista kokonaisnäkemyä esitetä. Kieliopilinen analyysi ja normatiiviset kirjoitusohjeet limittyvät sujuvasti. Oppikirjat eivät kytke kielen oppeja elämään ja kieleen, vaan opit jäävät koulumaisiksi. Paljon puhuva havainto on sekin, että kirjoissa lukemista ja havainnointia esittelevissä teksteissä aihepiireinä on kaikkea muuta kuin kieltä ja kirjallisuutta käsittelevää tietoa. Piiloppina on, että näistä ei ole kerrottavissa muuta kuin sääntöjä ja irtotehtäviä.

Oppikirjojen henkilögalleriassa toimivat kirjan tekijät, opettajat ja oppilaat. Tekijät ovat taustalla näkymättömissä, mutta pitävät oppimisen lankoja käsissään. Opettajaa käsketään siinä missä oppilaitakin, välillä hänen ohitseen puhutaan oppilaille, välillä opastetaan nimenomaan hänen työtään. Oppilas on ristiriitainen: hänen pitä-

si innokkaasti tehdä ja touhuta tunneilla, mutta kuitenkin hänen omaan tietämykseensä ei luoteta.

Analyytilukujen lopussa tutkija kokoaa analyysin keskeiset tulokset yhteen. Lisäksi hän ottaa reippaasti kantaa analyyseiden kuvaamiin ilmiöihin ja antaa ohjeita tulevien äidinkielen kirjojen tekijöille. Esimerkki (s. 43): »Suhtautuminen suomen kieleen on siis kahdenlainen. Toisaalta suomen kieltä vähätellään pitämällä sitä kummallisena –. Toisaalta paikoin nousee esiin ajatus, että vain suomalaiset opiskelvat äidinkieltään. – oppikirjoilta odotaisi neutraalimpaa suhtautumista suomen kieleen ilman katteetonta vähättelyä tai katteetonta ihastelua.»

Kannottojen reippaudella on jälleen puolensa ja puolensa: mikä takaa, ettei tutkija ole järjestänyt ja valikoinut aineistoaan saadakseen tukea ennakkokäsityksilleen? Jos tutkija esittää vaihtoehdon esittelemälleen tekstinlaatimistavalle, hän saa tekstin ominaispiirteet — esimerkiksi edellä kielen kummastelun ja ihastelun — paremmin näkyviin kuin ilman vaihtoehtoa. Jos tutkijalla on näkemys, on toisaalta hyvä esittää se avoimesti. Olisiko kuitenkin hygieenisempää esittää analyysit analyyseinä ja soveltaa ja kehittää analyysoitua lopun pohdintajaksossa ja väitöskirjan jälkeen laadittavissa ohjaavissa artikkeleissa?

Savolaisen väitöskirjaa on helppo lukea, sillä hän kirjoittaa kiinnostavasti, ehkä hieinan arkisestikin. Teksti ei pullistele tekstintutkimukselle tyypillisiä abstraktioita (vuorovaikutus, tulkinnallinen kehikko, ideologia, kontekstuaalinen ilmaus, intertekstuaalisuus). Konkretian vuoksi esitetyt havainnot ovat paikoin vaarassa jäädä deskription tasolle. Kirjoittaja tosin monin paikoin väläyttää sekä kielitieteellistä että pedagogista näkemyksellisyyttään yhteenvedoissa.

Lopuksi kaino kysymys kirjojen toimit-

▷

tajille: onko vasen suora ja tyhjä rivi ainoa keino osoittaa kappalejakoja? Onko vanhanaikaista kaivata painettuihin teksteihin painetun tekstin keinoja, esimerkiksi rivinalkuista sisennystä? ■

PIRJO HIIDENMAA

*Kotimaisten kielten tutkimuskeskus,*

*Sörnäisten rantatie 25,*

*00500 Helsinki*

Sähköposti: *pirjo.hiidenmaa@domlang.fi*